

Joanna Nawacka, Maciej Nawacki

Kilka uwag o przekładzie kodów kulturowych języków prawnych

Acta Neophilologica 18/1, 55-66

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Joanna Nawacka

Instytut Słowiańszczyzny Wschodniej
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Maciej Nawacki

Katedra Stanów Nadzwyczajnych i Ratownictwa
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

KILKA UWAG O PRZEKŁADZIE KODÓW KULTUROWYCH JĘZYKÓW PRAWNYCH

Key words: cultural codes, intercultural communication, legal language, translation

Przekład tekstów prawnych stanowi rodzaj komunikacji językowej, wymaga przy tym odwołania się do kontekstów w celu uzyskania założonej jednoznaczności przekazywanego komunikatu. Artykuł zawiera kilka uwag o przekładzie kodów języka prawnego, stanowi uzupełnienie i rozwinięcie analizy komunikacji w językach prawnych, rozważań prezentowanych w poprzednich pracach autorów. Przedstawia kod kulturowy jako uzasadnienie kontekstu, jego *ratio*, a w konsekwencji jako przesłankę wyboru leksemu adekwatnego do przekładanego terminu.

Media elektroniczne oraz dzisiejsze środki transportu znoszą bariery przestrzenne i czasowe między ludźmi, umożliwiając tym samym szybką i częstą komunikację. Współczesny człowiek żyjący w kraju uprzemysłowionym może skomunikować się z innym człowiekiem z dowolnego miejsca w ciągu kilku sekund czy minut za pomocą telefonu lub Internetu albo nawet w ciągu kilku godzin stanąć z nim twarzą w twarz, korzystając z transportu lotniczego. Zniesienie barier komunikacyjnych pociąga za sobą pogłębienie międzynarodowych współzależności, w których zdolność zrozumienia innej kultury jest warunkiem efektywnej i skutecznej komunikacji międzykulturowej. Problemy w rozumieniu innej, obcej kultury mogą wpływać na jakość komunikacji interpersonalnej nie tylko na poziomie międzynarodowym, lecz także w codziennych kontaktach międzyludzkich. „Efektywne wykonywanie pracy w wielokulturowej instytucji wymaga od ludzi należących do różnych

grup rasowych i etnicznych zrozumienia kultury i wzorców komunikacyjnych innych grup” [Gudykunst, Young Yun Kim 2010, 497].

Wytworzenie kultury, powszechnie pojmowanej jako cechy odróżniającej ludzi od zwierząt, jako atrybutu gatunku ludzkiego, jest wynikiem właśnie komunikacji międzyludzkiej. Amerykański naukowiec Edward Hall [1987] twierdzi, iż kultura i komunikacja są ściśle ze sobą powiązane, kultura jest komunikacją i na odwrót – komunikacja jest kulturą. Sposób komunikowania się jest zależny od kultury. Od momentu narodzin człowiek nieświadomie przyjmuje kulturę wraz z jej wzorcami, zasadami, normami; kultura formuje kompleks zachowań, postaw i komunikacji każdego człowieka. Jest to więc nie tylko kultura rozumiana jako atrybut człowieka, lecz także kultura ujmowana w sensie dystrybucyjnym, czyli charakteryzująca różnorodność zbiorowości ludzkiej z uwzględnieniem ich odmienności [Golka 2008, 66].

W pojęciu kultury zarówno w ujęciu atrybucyjnym, jak i dystrybucyjnym wpisuje się termin „kod”. Kod to „zbiór reguł wzajemnie jednoznacznych przyporządkowania elementów jednego skończonego zbioru elementom drugiego skończonego zbioru (kodowanie)” [Encyklopedia PWN]. Kolejna definicja kodu, „umowny system znaków umożliwiający przetworzenie informacji oraz odczytanie jej przez osoby znające ten system lub przez urządzenia pracujące w tym systemie” [SJP], pozwala odnieść ten termin do języka, a także kultury. Tak więc pojęcie kodu może odnosić się do różnorodnych znaczeń, takich jak: kod genetyczny, handlowy, sygnałowy, pocztowy, kreskowy oraz kulturowy. Kody funkcjonują w wielu dziedzinach nauki, towarzyszą człowiekowi także w jego życiu codziennym. Kodem jest alfabet, którym człowiek posługuje się w mowie i piśmie, znaki drogowe czy różnego rodzaju gesty to także zakodowane informacje. „Wiele kodów spotykamy w mass mediach, kodów używanych przez osoby tzw. «znaczące», pragnące z nami się za wszelką cenę skomunikować, zresztą nie koniecznie w celu powiedzenia nam prawdy. Rozwiązania urbanistyczne są kodem, a najprostsza maszyna semiotyczna to schody, ponieważ swoją istotą wymuszają określony ruch” [Warecki, Warecki 2007].

Kultura nadaje kształt i formę zachowań, postaw i komunikacji każdego człowieka, te nabywane podświadomie, świadomie i nieświadomie umiejętności odnoszą się do rozumienia przekazów symbolicznych, dotyczą znajomości kodów, służących do odczytania informacji. Rozumienie przekazywanych komunikatów, przekazów symbolicznych, kodów kulturowych tworzy tak zwaną kompetencję kulturową, w tym także kompetencję językową. „Tak rozumiana kompetencja składa się z wielu związanych ze sobą cząstkowych kompetencji, w tym umiejętności tworzenia znaków (np. wypowiedania słów), umiejętności ich łączenia w szersze struktury (np. zdania czy większe wypowiedzi), umiejętności rozumienia, interpretowania znaków nadawanych przez innych, umiejętności używania i rozumienia odpowiednich znaków w odpowiednim kontekście komunikacyjnym, wreszcie umiejętności porozumiewania się

z innymi” [Golka 2008, 67]. Nie istnieje jedna kompetencja kulturowa dotycząca kultury w ujęciu atrybutywnym, każda kultura w sensie dystrybutywnym tworzy własną kompetencję językową i dalej kulturową, posiada własne kody kulturowe.

Szybkie zmiany zachodzące w rzeczywistości, wynikające między innymi z rozwoju technologii, powodują wzrost kontaktów międzyludzkich, a tym samym większą styczność i zależność różnych kultur. Historycznie ukształtowana dominująca postawa etnocentryczna nie sprzyja efektywności komunikacji międzykulturowej. Różnice kulturowe powinny zatem prowokować zrozumienie, akceptację, uznanie i poszanowanie odmienności i obcości. „Tego typu postawy wiążą się z procesami nabywania kompetencji międzykulturowej, której posiadanie niezbędne jest do pełnego i optymalnego funkcjonowania we współczesnym świecie” [Majka-Rostek 2010, 185]. Komunikowanie międzykulturowe jest „przekraczaniem granic własnej kultury, wchodzeniem na pogranicza, styki kulturowe po to, aby wrócić bogatszym wewnętrznie i nabyć umiejętności porównywania w kategoriach nie lepsze – gorsze, ale w kategoriach inne, ciekawe, bodźcujące, zastanawiające” [Nikitorowicz 2000, 100]. Komunikacja międzykulturowa zachodzi w sytuacji, gdy członek jednej kultury tworzy i przekazuje informację członkowi innej kultury; jest to interakcja między ludźmi, których kulturowa percepcja i systemy symboli są różne, których specyficzne cechy, normy czy skrypty kulturowe wpływają na procesy komunikacyjne [Majka-Rostek 2010, 188]. Komunikacja międzykulturowa wymaga zatem znajomości i rozumienia więcej niż jednej kultury w ujęciu dystrybutywnym, znajomości i rozumienia kodów obcych kulturowo. Aby zrozumieć kulturę, należy zgłębić wszystkie jej elementy. Stella Ting-Toomey, amerykańska badaczka komunikacji kulturowej, wyróżnia cztery zbiory elementów kultury, porównuje kulturę do „góry lodowej składającej się z czterech warstw:

1. Uniwersalne potrzeby ludzkie.
2. Znaczenia symboliczne, normy kulturowe, wartości, przekonania, tradycje.
3. Język i symbole werbalne oraz symbole niewerbalne.
4. Wytwory kulturowe (np. moda, wytwory kultury popularnej) [Ting-Toomey za: Majka-Rostek 2010, 189-190].

Zrozumienie kultury jest tożsame z poznaniem wszystkich jej warstw.

Każdy przekład to postać komunikowania międzykulturowego. Przekład to nie tylko dekodowanie, to sposób dostrzeżenia innej kultury. Tłumacz odgrywa rolę pośrednika między dwiema kulturami, oddaje nie tylko sens słów, ale także charakter narodowy, sposób myślenia, system wartości, tłumacz dokonuje interpretacji innej kultury. Podczas procesu komunikacji zachodzi także specyficzne tłumaczenie kultury obcej na własną, następuje adaptacja obcych wytworów kulturowych, symboli, kodów i znaczeń na własne. Tym

samym komunikowanie międzykulturowe jest także swoistym przekładem [Golka 2008, 68].

Podczas komunikacji między ludźmi z różnych kultur zachodzi konfrontacja nie tylko na płaszczyźnie językowej, lecz także w obrębie różnorodnych zasad i norm, w obrębie prawa. W przekładzie tekstów prawnych nie można pominąć ich osadzenia w danej kulturze prawnej. Prawo w znacznej części jest wytworem człowieka, przejawem stosunków społecznych, produktem cywilizacji ludzkiej [Por. Wołpiuk 2014, 180], uzasadnione jest zatem twierdzenie, iż stanowi ono jeden z podstawowych składników kultury. Elementy kultury koncentrujące się wokół zjawiska prawa, składające się na prawo są wyodrębniane jako kultura prawna. W rozumieniu komparatystyki prawniczej kultura prawna to forma kultury normatywnej obok kultury religijnej, moralnej, politycznej, to wyraz stosunku wszystkich członków określonej grupy społecznej do prawa, a także stosunek do prawa tych, którzy je tworzą i stosują [Tokarczyk 2002, 120; 2005, 70]¹. Odwołanie się przy definiowaniu terminu kultura prawna do działań grup społecznej, wspólnot, traktowanie jako wytworu funkcjonujących społeczności, przyporządkowuje kultury prawne do kultur narodowych, ogranicza do narodowych porządków prawnych. Istnieją zatem narodowe kultury prawne, w których występują kody kulturowe wyrażane w języku powszechnym, ogólnonarodowym lub w języku prawnym.

Komparatystyka prawnicza wyróżnia jednak kultury prawne wykraczające poza krajowe porządki prawne. Ponadnarodowy charakter aktów prawnych, wzajemne oddziaływanie kultur narodowych, zaszłości historyczne, w tym przynależność w przeszłości do innych organizmów państwowych, wspólnoty religijne, przenikanie prądów filozoficznych, wymiana naukowa stwarzają podstawę do wyodrębnienia kultur ponadnarodowych, w tym także ponadpaństwowych kultur prawnych [Tokarczyk 2002, 121-122]. Możliwe jest wyróżnienie kultur prawnych zarówno w ujęciu diachronicznym, jak i synchronicznym. W przeszłości występowała wielka kultura prawa rzymskiego, kultura prawna judaizmu, kultura prawna chrześcijaństwa, z której wyodrębniły się kultura prawna katolicka, prawosławna i protestancka. Współcześnie wyróżnia się jako dominującą kulturę prawa stanowionego, a także kulturę *common law*, kulturę prawną islamu. W tym ujęciu kultury prawne mają charakter wykraczający poza narodowy język powszechny. Nawet w kulturze prawa rzymskiego niektóre konstytucje cesarskie spisywane były nie tylko przy użyciu łaciny, lecz także greki. Kody kulturowe w kulturze prawnej mogą zatem być tożsame niezależnie od języka aktu prawnego. Przykładem tych kodów są terminy zaczerpnięte z łaciny i inne zapożyczenia obcojęzyczne w krajowych językach prawnych [Kierzkowska 2002, 159-169].

¹ O różnych znaczeniach terminu kultura prawna [Pałeczki 1974, 65].

Kultura prawna w translacji stanowi element makrokontekstu znaczeniowego², inaczej kontekstu tekstowego, co do zasady ujmującego wyrazy w ramach szerszych jednostek redakcyjnych aktu prawnego, a nawet w ramach całego aktu normatywnego, czy też aktów składających się na daną gałąź, dziedzinę prawa³. Kontekst tekstowy umożliwiający poprawne wskazanie desygnatów pojęciowych leksemu użytego w tekście prawnym będzie tym samym obejmował nie tylko akty składające się na daną gałąź, dziedzinę prawa w systemie prawa narodowego, lecz także w kulturze prawnej, do której przynależy prawo określonego państwa.

Z punktu widzenia pracy tłumacza istotna jest przynależność danego porządku prawnego do kultury prawnej w ujęciu ponadnarodowym. Tożsamość niektórych kodów kulturowych ułatwia odczytanie znaczeń, nie tylko na poziomie deskryptywnym, lecz także na poziomie dyrektywnym⁴, a tym samym pozwala na właściwy dobór leksemów używanych w przekładzie. W odniesieniu do kodów ponadnarodowych kultur prawnych można wręcz mówić o przekładzie opartym na konwencjonalnej równoważności terminów [Por. Pieńkos 1999, 187-198], ukształtowanej na zasadzie uzusu. Trudność przekładu powstaje w razie konieczności odwołania się do kodów kulturowych charakterystycznych dla danej narodowej kultury prawnej, przenikających z kultury narodowej, wyrażonych wyłącznie w jednym języku prawnym bądź w sytuacji aktów prawnych regulujących nową dziedzinę wiedzy, aktywności ludzkiej, bądź w odniesieniu do tych obszarów działalności człowieka, stanowiących wyłączną domenę prawa krajowego, które zostały pozostawione w pełni autonomicznej regulacji prawa wewnętrznego. Także w odniesieniu do regulacji prawnych objętych procesami unifikacji w ramach prawa europejskiego, stanowiących domenę prawa wspólnotowego jak zasada swobodnego świadczenia usług, możliwe są regulacje odrębne, odwołujące się do kodów kulturowych prawa krajowego czy kultury narodowej. Państwo jest władne stosować określone ograniczenia prawne, odwołując się do specyficznych kulturalnych i socjalnych uwarunkowań [Nawacki 2008, 288].

Przekłady wymagające analizy kodów kulturowych ponadnarodowych kultur prawnych, kultury narodowej i prawa wewnętrznego ilustrują poniższe przykłady, zaczerpnięte ze współczesnych rosyjskich aktów prawnych. Rozważania w tej części artykułu zostały ograniczone do przedstawienia kodów

² Maciej Zieliński wprowadził podział kontekstów znaczeniowych w języku prawnym na mini-kontekst – wewnątrzdaninowy, mediakontekst, ujmujący wyraz w obrębie całej wyższej jednostki systematyzacyjnej, oraz przywołany makrokontekst [por. Zieliński 2002, 144-145].

³ Szerzej o rozróżnieniu kontekstów znaczeniowych, o odbiorze komunikatu w języku prawnym na poziomie deskryptywnym i dyrektywnym w Nawacka Joanna, Nawacki Maciej, *Z obserwacji nad kontekstowym rozumieniem tekstu prawnego jako podstawą translacji* [2007, 149-150]. Analizę kontekstową zdań przedstawia J.D. Apresjan [1995, 29-31].

⁴ Komunikat w języku prawnym zawiera informację odczytywaną na poziomach deskryptywnym znaczeniowo tożsamym językowi powszechnemu i dyrektywnym znaczeniowo głębszym, niosącym przekaz m.in. presupozycji języka prawnego [szerzej: Nawacka, Nawacki 2013, 95-107].

kulturowych dotyczących niektórych przekładanych terminów. Tłumaczenie pozostałych części przepisów niestanowiących przedmiotu rozważań wykorzystuje podstawowe najczęstsze słowa w języku prawnym [Malinowski, 2006, 247-306].

Przykład 1.

Федеральный закон о несостоятельности (банкротстве) / „Prawo federalne o niewypłacalności (bankructwie)”

Статья 6. Рассмотрение дел о банкротстве / „Artykuł 6. Rozpoznanie spraw o bankructwo”

2. (...) *дело о банкротстве может быть возбуждено арбитражным судом при условии, что требования к должнику-юридическому лицу в совокупности составляют не менее ста тысяч рублей, к должнику-гражданину – не менее десяти тысяч рублей, а также имеются признаки банкротства, установленные статьей 3 настоящего Федерального закона.*

Analiza kontekstowa prowadzi do następującego wyniku przekładu:

„2. (...) Sprawa o bankructwo może być wszczęta przez sąd arbitrażowy pod warunkiem, że roszczenia w stosunku do dłużnika-osoby prawnej w całości stanowią nie mniej niż sto tysięcy rubli, do dłużnika-obywatela – nie mniej niż dziesięć tysięcy rubli, a także **istnieją przesłanki bankructwa**, wprowadzone artykułem 3 niniejszego Federalnego prawa (...).”

Zwrot *имеются признаки банкротства* może zostać przetłumaczony na „istnieją przesłanki bankructwa”. Wieloznaczny leksem *признак* odpowiada nazwom [Wielki słownik... 2004, 614]: 1. (*основание допущений*) znak, 2. (*проявление, примета*) oznaka, 3. (*отличительное свойство предметов, лиц*) cecha, 4. (*симптом*) objaw, 5. (*проявление*) przejaw. Leksem *банкротство* „bankructwo” pozwala na dopasowanie odpowiedniego określenia. Wyrazem dopełniającym do zwrotu byłby leksem „cecha”. Jednostkę leksykalną *имеются* można tłumaczyć: „są, istnieją, znajdują się” [Mirowicz, Dulewiczowa, Grek-Pabisowa, Maryniakowa 1986, I, 424]; wynikiem tłumaczenia byłoby zatem zdanie „istnieją cechy bankructwa”, które oddaje znaczenie tłumaczonego zdania z uwzględnieniem kontekstu wewnątrzdaninowego obejmującego wyraz dopełniający do zwrotu. Leksem „cecha”, rozumiany jako element odróżniający określony stan, dopełnia bankructwo, pozwala na właściwe oddanie komunikatu, wskazuje, iż konieczne jest zaistnienie elementów składających się na bankructwo, cech immanentnych, a nie tylko jakiegoś przejawu, objawu, symptomu czy też oznaki. Poprzestanie na tym wyniku tłumaczenia nie stanowiłoby błędu, pozwalałoby na poprawną wykładnię przepisu.

Zaistnienie cech bankructwa stanowi podstawę wszczęcia sprawy o bankructwo. Część 1 artykułu 6 stanowi właściwość sądu arbitrażowego do rozpoznania sprawy o bankructwo⁵. Odwołanie się do kontekstu okołozdaniowego pozwala na zastąpienie leksemu „cecha” leksemem „przesłanka”. W znaczeniu prawnym przesłanka to bowiem okoliczność, fakt, mające znaczenie dla danego postępowania [Por. *Uniwersalny...* 2003, 3, 731]. Użycie leksemu „przesłanka” uwzględnia zatem procesowy charakter instytucji bankructwa.

Odwołując się do kontekstu tekstowego, wskazując na procesowy charakter instytucji *банкротства*, tłumacz w rzeczywistości ma do wyboru dwa leksemy w polskim języku powszechnym – upadłość i bankructwo. Wybór między tymi leksemami jest pochodną odczytania kodów kulturowych. Niewątpliwie terminowi „bankructwo” odpowiada kod kultury prawa stanowionego, termin ten powszechnie występuje w językach prawnych tej kultury, a także w językach ekonomii, jednoznacznie jest odczytywany jako sytuacja zaprzestania obsługi zadłużenia. Kod kulturowy związany z leksemem „upadłość” wykracza natomiast poza język prawny, wykazuje szersze konotacje. Pokrewne leksemy „upadły”, „upadła” odnoszą się też do upadku moralnego – „upadła kobieta”, do biblijnego buntu aniołów – „upadły anioł”, wskazują tym samym na pejoratywny charakter upadłości. Zgłoszenie wniosku o upadłość jest – przeciwnie – wyrazem odpowiedzialnego postępowania dłużnika, tym samym właściwy jest wybór leksemu bankructwo w dużej części pozbawionego elementów opisanego kodu kulturowego związanego z „upadłym”, „upadkiem”, „upadłością”, elementów zbędnych nie związanych bowiem z tłumaczoną ustawą.

Przykład 2.

Гражданский кодекс Российской Федерации / „Kodeks cywilny Federacji Rosyjskiej”

Статья 220. Переработка / „Artykuł 20. Przetworzenie”

1. *Если иное не предусмотрено договором, право собственности на новую движимую вещь, изготовленную лицом путем переработки не принадлежащих ему материалов, приобретает собственником материалов. Однако если стоимость переработки существенно превышает стоимость материалов, право собственности на новую вещь приобретает лицо, которое, действуя добросовестно, осуществило переработку для себя.*

⁵ Artykuły w rosyjskich aktach prawnych dzielą się na części, części zaś na numerowane punkty, podpunkty bądź nienumerowane akapity. Por. *Методические Рекомендации По Юридикो-Техническому Оформлению Законопроектов*. 2004. Аппарат Государственной Думы, Правовое управление.

„1. Jeśli odmiennie nie zastrzeżono umową, prawo własności nowej rzeczy ruchomej, wykonanej przez osobę drogą przetworzenia z materiałów nie należących do niej, nabywa właściciel materiałów. Jednakże, jeśli wartość przetworzenia istotnie przewyższa wartość materiałów, prawo własności nowej rzeczy nabywa osoba, która **działając w dobrej wierze**, dokonała przetworzenia dla siebie.”

Słowo *добросовестный* w słowniku PWN [*Wielki słownik...* 2004, 179] ma jedno znaczenie – sumienny. W *Wielkim słowniku rosyjsko-polskim* [Mirowicz, Dulewiczowa, Grek-Pabisowa, Maryniakowa 1986, I, 269] występuje hasło *добросовестно* z polskimi odpowiednikami „sumiennie, rzetelnie”. Przetłumaczenie tego zwrotu jako „działając sumiennie” czy też „działając rzetelnie” nie oddaje jego istotnego znaczenia w języku polskim, a ściślej w polskim języku prawnym. Należy uwzględnić w przekładzie kontekst tekstowy, ujmujący wyrazy w ramach szerszych jednostek redakcyjnych aktu prawnego, polski język prawny i jego stałe wyrażenia. Odwołanie się do kodu wywodzącego się z kultury prawa rzymskiego, obecnego powszechnie w kulturze prawa stanowionego uzasadnia użycie terminu „w dobrej wierze”; odpowiednikiem terminu „dobra wiara” w łacinie jest termin *bona fides*, używany również w językach angielskim, niemieckim.

Przykład 3.

Уголовный Кодекс Российской Федерации / „Kodeks karny Federacji Rosyjskiej”

Статья 39. Крайняя необходимость / „Artykuł 39. Wyższa konieczność”

1. *Не является преступлением причинение вреда охраняемым уголовным законом интересам в состоянии крайней необходимости, то есть для устранения опасности, (...).*

„1. Nie stanowi przestępstwa wyrządzenie szkody chronionym kodeksem karnym interesom **w stanie wyższej konieczności**, to znaczy dla usunięcia niebezpieczeństwa, (...).”

W podanym przykładzie należy się odwołać do kodu kulturowego prawa krajowego polskiego przy przekładzie terminu *крайняя необходимость*. Według słownika [Mirowicz, Dulewiczowa, Grek-Pabisowa, Maryniakowa 1986, I, 507] termin ten należy przełożyć tak: „ostateczna konieczność”. Także znaczenia poszczególnych leksemów wchodzących w skład tego wyrażenia nie pozwalają na jego prawidłowe przetłumaczenie, odzwierciedlające polską tradycję przekładu tekstów prawnych i prawniczych. *Крайний* [Mirowicz, Dulewiczowa, Grek-Pabisowa, Maryniakowa 1986, I, 507] to – 1. skrajny, 2. końcowy, krańcowy, 3. ostateczny, 4. ostateczny, krańcowy, 5. skrajny, krańcowy; *необходимость* [Mirowicz, Dulewiczowa, Grek-Pabisowa, Maryniakowa

1986, I, 704] – niezbędność, konieczność, nieodzowność. Przyjmując jednakże leksem „konieczność” jako odpowiednik wyrazu *необходимость*, uzyskujemy wyrażenie „ostateczna konieczność”, wyrazem logicznie dopełniającym jest bowiem leksem „ostateczna”, adekwatnie oddający wyjątkowość normowanej sytuacji. Uwzględniając jednakże polski język prawny, wyrażenie *в состоянии крайней необходимости* będzie tłumaczone „w stanie wyższej konieczności”. Stanowi wyższej konieczności odpowiada bowiem kod kulturowy odczytywany jednoznacznie jako powiązany z sytuacją zewnętrzną, skrajną, kryzysową, niepozwalającą na dokonanie odmiennego wyboru, a przy tym niedotyczącą wykonania rozkazów. Z leksemami „potrzeba”, „ostateczna” powiązany jest odmienny kod kulturowy, którego znakiem jest termin „ostateczna potrzeba wojskowa”, stanowiący instytucję części wojskowej kodeksu karnego.

Odwołanie się do kodu kultury narodowej widoczne jest także w poniższym przykładzie.

Przykład 4.

Федеральный закон о высшем и послевузовском профессиональном образовании / „Prawo federalne o wykształceniu wyższym i **poddyplomowym zawodowym**”

Статья 20. Работники высших учебных заведений / „Artykuł 20. Pracownicy uczelni wyższych”

W tytule przykładowego prawa zachodzi trudność w określeniu wykształcenia. Przyjęcie właściwego znaczenia możliwe jest tylko w odniesieniu do znaczenia całego zdania, to jest informacji o wykształceniu. Kontekst wewnątrzzdaniowy pozwala na rozumienie zwrotu *послевузовском профессиональном образовании* jako określającego odmienny typ wykształcenia niż wykształcenie wyższe, o którym mówi drugi zwrot zawarty w tytule aktu – *высшем образовании*.

Jeśli *вуз* to „wyższa uczelnia” [Mirowicz, Dulewiczowa, Grek-Pabisowa, Maryniakowa 1986, I, 163], a *вузовский* to przymiotnik utworzony od rzeczownika *вуз*, to określenie *послевузовский* (nie występuje w wymienianych słownikach) powinno oznaczać „po uczelni wyższej”. Nie jest to jednak określenie funkcjonujące w polskim systemie szkolnictwa wyższego. W Rosji istnieje odmienny system kształcenia, który przekłada się tym samym na odmiennie kody kulturowe. Sformułowanie „poddyplomowe” będzie najbardziej adekwatne, aczkolwiek nie będzie znaczyło dokładnie to samo, co w języku polskim, będzie bowiem obejmowało również studia doktoranckie. Przymiotnik *профессиональный* ma trzy polskie odpowiedniki [Mirowicz, Dulewiczowa, Grek-Pabisowa, Maryniakowa 1986, II, 286]: zawodowy, profesjonalny, fachowy. Jako dopełnienie do zwrotu kwalifikuje się jedynie leksem „zawodowy”, pozostałe

bowiem wyrazy stanowią określenie stopnia doskonałości danej działalności. Wykształcenie podyplomowe zawodowe, jako odmienne od wyższego, nie będzie równoznaczne z wykształceniem wyższym zawodowym, które można osiągnąć w polskim systemie prawnym.

Przykład 5.

Федеральный закон о гражданской обороне / „Prawo federalne o obronie cywilnej”

Статья 16

1. (...) *а также боевое ручное стрелковое и холодное оружие.* / „1. (...) a także bojową ręczną broń strzelecką i **broń białą.**”

Rosyjski przymiotnik *холодный* posiada kilka znaczeń w języku polskim: zimny; chłodny; chłodny, oziębły, obojętny; wiatrem podszyty; bez ogrzewania; galareta; koza, ciupa [Mirowicz, Dulewiczowa, Grek-Pabisowa, Maryniakowa 1986, II, 707]. W *Wielkim słowniku rosyjsko-polskim* pod hasłem *холодный* podane zostało także wyrażenie *холодное оружие* z tłumaczeniem „biała broń, broń sieczna”. W powyższym przykładzie zatem *холодное оружие* to nie „zimny/ chłodny oręż/ broń”, a „broń biała”, termin o wyraźnie zaznaczonym polu znaczeniowym, o określonych desygnatach pojęciowych tożsamych z desygnatami tłumaczonej nazwy w języku rosyjskim. W odniesieniu do przywołanych terminów można mówić o konkurencyjnych kodach, odwołujących się do skojarzeń walki bronią tego typu z chłodem, zimnem używanej stali czy też z kolorem białym. Wobec braku jednego kodu kulturowego, wobec odmiennych konotacji konieczne jest zatem odwołanie się do odpowiedniego wewnętrznego kodu kulturowego.

Analiza powyższych przykładów pozwala na postawienie tezy, iż kontekst odwzorowuje kod kulturowy. Dobór wyrazu dopełniającego do zwrotu, leksemu o polu znaczeniowym odpowiadającym tłumaczonemu terminowi, uzasadniany kontekstem wynika w rzeczywistości z występowania określonego kodu kulturowego. Występowanie leksemów w określonych kontekstach jest wynikiem oddziaływania kultur prawnych ponadnarodowych, prawnych narodowych.

Zestawienie badanych przykładów umożliwia również wysnucie wstępnych wniosków, które stosowane podczas tłumaczenia mogą przyczynić się do uzyskania poprawnie przełożonego tekstu prawnego. W przypadku konkurencji kodów kulturowych z kultury narodowej i kultury prawnej ponadnarodowej stosuje się kody z kultury ponadnarodowej, prawnej (przykłady 1 i 2). Oczywiście pierwszeństwo kodów ponadnarodowych dotyczy kodów utartych, funkcjonujących na zasadzie uzusu, a co za tym idzie, posiadających walor powszechności. Nadto kody ponadnarodowych kultur prawnych dotyczą zwykle instytucji i terminów prawnych. Istnieje tym samym pierwszeństwo kodu

ponadnarodowego powszechnego, uniwersalnego przed kodami narodowymi wewnętrznymi, w tym także przed tymi przekazywanymi w języku prawnym danego państwa.

W sytuacji braku kodu ponadnarodowego i funkcjonowania kodu kulturowego wewnętrznego charakterystycznego dla danego porządku prawnego stosuje się właśnie ten kod (przykład 3). Zachodzi pierwszeństwo kodu wewnętrznego nad leksemami niepowiązanymi z kodem wewnętrznym lub wykazującymi powiązanie z innymi kodami. W przypadku braku kodu kulturowego także w kulturze języka docelowego stosuje się leksemy, odwołując się do zbliżonych kodów kulturowych (przykład 4) lub odpowiedni kod kulturowy (przykład 5).

Bibliografia

- Apresjan Jurij D. 1995. *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*. Przel. Kozłowska Z., Markowski A. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Encyklopedia PWN*. W: <http://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/kod.html> [Dostęp 10 IV 2016].
- Golka Marian. 2008. *Bariery w komunikowaniu i społeczeństwo (dez)informacyjne*. Warszawa: PWN.
- Gudykunst William B., Young Yun Kim. 2010. *Komunikowanie się z obcymi: spojrzenie na komunikację międzykulturową*. W: *Mosty zamiast murów. Podręcznik komunikacji interpersonalnej*. Red. Stewar J. Warszawa: PWN: 496-511.
- Hall Edward. 1987. *Bezgłośny język*. Przel. Zimand R., Skarbińska A. Warszawa: PIW.
- Liseling Nilsson Sylvia A. 2012. *Kod kulturowy a przekład. Na podstawie wybranych utworów Astrid Lindgren i ich polskich przekładów*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Kierzkowska Danuta. 2002 *Tłumaczenia prawnicze*. Warszawa: Tepis.
- Majka-Rostek Dorota. 2010. *Kompetencja międzykulturowa jako wymóg współczesnej komunikacji*. W: *Komunikacja społeczna a wyzwania współczesności*. Red. Majka-Rostek D. Warszawa: Difin SA: 185-198.
- Malinowski Andrzej. 2006. *Polski język prawny. Wybrane zagadnienia*. Warszawa: LexisNexis.
- Mirowicz Anatol, Dulewiczowa Irena, Grek-Pabisowa Iryda, Maryniakowa Irena. 1986. *Wielki słownik rosyjsko-polski*. T. I, II. Moskwa-Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Wydawnictwo Russkij Jazyk.
- Nawacka Joanna, Maciej Nawacki. 2007. *Z obserwacji nad kontekstowym rozumieniem tekstu prawnego jako podstawą translacji*. „Acta Polono-Rhutenica” XII: 145-159.
- Nawacka Joanna, Maciej Nawacki. 2013. *Komunikacyjny model przekładu tekstu prawnego*. „Między Oryginałem a Przekładem” r. XIX, nr 3(21). Red. Dębska K., Szczęśna A. Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka: 95-107.
- Nawacki Maciej. 2008. *Karalność gier na automatach*. „Studia Prawnoustrojowe” 8: 273-291.

- Nikitorowicz Jerzy. 2000. *Spotkanie i dialog kultur – wymiar edukacji międzykulturowej*. W: *O potrzebie dialogu kultur i ludzi*. Red. Pilch T. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Palecki Krzysztof. 1974. *O użyteczności pojęcia kultura prawna*. „Państwo i Prawo” z. 2: 73-74.
- Pieńkos Jerzy. 1999. *Podstawy juryslingwistyki. Język w prawie – prawo w języku*. Warszawa: Oficyna Prawnicza Muza SA.
- S:JP – Słownik języka polskiego*. W: <http://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/kod.html> [Dostęp 10 IV 2016].
- Tokarczyk Roman. 2002. *Komparatystyka prawnicza*. Kraków: Zakamycze.
- Tokarczyk Roman. 2005. *Współczesne kultury prawne*. Kraków: Zakamycze.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*. 2003. T. 1, 2, 3. Red. Dubisz S. Warszawa: PWN.
- Warecki Marek, Wojciech Warecki. 2007. *Kody semiotyczne, klucze do ludzkiej duszy*. W: <http://www.psychologia-spoeczna.pl/felietony/247-kody-semiotyczne-klucze-do-ludzkiej-duszy.html> [Dostęp 11 IV 2016].
- Wielki słownik rosyjsko-polski z kluczem polsko-rosyjskim*. 2004. Red. Wawrzyńczyk J. Warszawa: PWN.
- Wołpiuk Waldemar J. 2014. *Kultura prawna z perspektywy dystynkcji między cywilizacją a kulturą*. „Gdańskie Studia Prawnicze” t. XXXI: 179-189.
- Zieliński Maciej. 2002. *Wykładnia prawa. Zasady. Reguły. Wskazówki*. Warszawa: Lexis Nexis.

Summary

A FEW COMMENTS ABOUT TRANSLATION OF CULTURAL CODES OF LEGAL LANGUAGES

Cultural codes, that is elements of permanent perception and interpretation of reality in a given culture, have impact on the effectiveness of intercultural communication. An effective translation of these codes constitutes the core of international understanding on many planes, including the political and legal systems of particular countries, or to put it broadly - their legal cultures. The present article proposes a general discussion of the issue of translating cultural codes of legal Polish and Russian, as well as outlining ways to cope with difficulties occurring in the translation process.

Kontakt z Autorami:
joanna.nawacka@gmail.com
wanam1@gmail.com